

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE BİRİNCİL UZUN ÜNLÜLERİN ANLAM AYIRT EDİCİLİĞİ ÜZERİNE ¹

Engin GÖKÇÜR²

Ana Türkçedeki uzun ünlüler çağdaş Türk yazı dillerinden Yakut Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Halaç Türkçesinde sistemli olarak korunmuş, diğer yazı dillerinde ise sınırlı sayıdaki sözcüklerde varlığını sürdürmüştür. Ana Türkçenin uzun ünlüleri sonraki dönemlerde kısaltmaya maruz kalmış; kısalma sürecinde geride ön damaksıllaşma, ünlü türemesi, ünlü ikizleşmesi, ötümlüleşme, ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi gibi birtakım seslik izler bırakmıştır. Türkmen Türkçesinde çoğunlukla sözcüklerin ilk hecesindeki bu birincil uzun ünlüler anlam değişikliğine neden olabilmektedir. Söz konusu uzun ünlüler günümüz Türkmen Türkçesi yazı dilinde belirtilmemektedir. Bu bağlamda bunların tespiti güçleşmektedir. Sözcüklerdeki birincil uzun ünlülerin tespiti için sözlüklere başvurmak gerekmektedir. Türkmen Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesinde bulunan birincil uzun ünlüler anlam ayırt edici bir özellik taşır. Sözcüklerin ilk hecelerindeki söz konusu uzun ünlüler eş yazılımlı olup birincil uzun ünlü taşımayan diğer sözcüklerden anlamlarının farklı olması yönüyle ayrılır. Türkmen Türkçesinde sözcüklerdeki anlam farklılaşmasına neden olan birincil uzun ünlülerin büyük bir kısmını Türkçe sözcükler teşkil etmektedir. Sözcüklerin ilk hecesinde bulunup anlam değişikliğine neden olan ünlüler dört şekilde karşımıza çıkar: Kısa ünlülü karşılığı fiil olan uzun ünlülü adlar, kısa karşılığı ad olan uzun ünlülü fiiller, kısa ünlülü karşılığı ad olan uzun ünlülü adlar, kısa ünlülü karşılığı fiil olan uzun ünlülü fiiller. Bu makalede Türkmen Türkçesinde birincil uzun ünlülü sözcüklerin eş yazılımlı olup birincil uzun ünlü taşımayan sözcüklerden anlam yönünden ayrılan yönleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkmen Türkçesi, birincil uzun ünlüler, anlam, sözcük.

ON DISTINCTION OF MEANING OF PRIMARY LONG VOWELS IN TURKMEN TURKISH

Abstract

Long vowels in Turkish are preserved in modern Turkish literary languages such as modern Saka Language, Turkmen Turkish and Khalaj Language but have sustained in limited words in other literary languages. Long vowels of Turkish have been exposed to shortening and it has impressed some phonothèque traces such as palatalization, epenthesis, vowel duplication, vocalization, consonant epenthesis and gemination during shortening process. Primary long

¹ Bu makale 16-20 Nisan 2018 tarihinde Nevşehir’de düzenlenen “International Conference (ICOSS) on Social Conference (Language, Literature, Geography, Archheology, History)” adlı sempozyumda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş şeklidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eposta: engingokcur1@gmail.com

vowels in first syllable of words in Turkmen Turkish generally lead to semantic change. Within this context, it is hard to determine those. To determine the length of such words we have to refer to words themselves. Primary long vowels in first syllable of words in Turkmen Turkish have a characteristic of semantic differential. Long vowels in first syllable of words are homographic and differ from other words which are not primary vowels. Turkish words constitute the large part of primary long vowels which lead to semantic differential of words in Turkmen Turkish. Vowels that lead to semantic change consist of four categories; long vowel nouns which are equivalent of short vowels as verb, long vowel verbs which are equivalent of short vowels as noun, long vowel nouns which are equivalent of short vowels as noun and long vowel verbs which are equivalent of short vowels as verb. In this study, it is stated that words which are primary long vowels are homographic and differ from other words in terms of semantic way.

Key Words: Turkmen Turkish, primary long vowels, sense, word

GİRİŞ

Oğuz Türkleri X. yüzyıldan itibaren Hazar Denizi'nin doğusundan Sir Derya'nın ortalarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaşamlarını sürdürür. Oğuz Türkleri bu yüzyılda bir süre Mangışlak, Maveräünnehir ve Horasan'da yaşarlar. Oğuz Türkleri içerisindeki Türkmenler Horasan ve Maveräünnehir'in kuzey taraflarında daha sonraları Afganistan ve Güney İran'ı denetiminde tutan dönemin diğer bir gücü olan Gazne Türk Devleti ile çeşitli sorunlar yaşarlar. Oğuz Türkleri daha sonra Tuğrul ve Çağrı Beyler'in önderliğinde 1040 yılında Gazne ordusunu yenerek bugünkü Azerbaycan ve Anadolu bölgelerini kendilerine yurt edinmişlerdir (Sümer, 1999: 87-149). Türkmenler bu yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti'nin bünyesinde doğuda Amu Derya'dan batıda Akdeniz kıyılarına kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. XIII. yüzyıldaki Moğol istilası neticesinde ise Türkmen boylarının bir kısmı Maveräünnehir, Horasan ve Mangışlak'a kadar uzanan bölgede kalmış diğer kısmı ise Anadolu'ya ve Azerbaycan'a yerleşmiştir. Bu olaydan sonra Türkmenistan'da kalan Türkmenler ile Anadolu'ya gelen Oğuz Türklerinin tarihi ayrı bir seyir takip eder (Saray, 1993: 14).

Oğuz Türkleri XIII. yüzyıldaki Moğol akınlarından sonra Ural nehri ile Seyhun nehri arasında kalır. Büyük Selçuklu Devletinin parçalanmasının ardından Karakum Çölü ile Hazar Denizi arasına yerleşmişlerdir. 16. yüzyıla kadar Mangışlak yarımadası, Hazar Denizi kıyıları, Seyhun nehri kıyıları ve Balkan Dağları olmak üzere başlıca dört bölgeye yerleşmişlerdir. 16. yüzyılın başlarından 19. yüzyıla kadar uzanan süreçte Oğuz Türkleri Harezm bölgesinin doğusuna ve güneyine, günümüz Türkmenistan topraklarının güneyine ve Horasan'a göç etmişlerdir (Clark, 1998:4).

Maveräünnehir ve Horasan'daki Türkmenler önceleri Moğolların daha sonra da Timurluların hâkimiyetine girmişlerdir. Türkmenler bir süre Hive Hanlığına bağlı kalmış daha sonra Nadir Şah'ın hâkimiyeti altına girmişlerdir. 1855'te Hive ordusunu, 1860'ta da İran ordusunu yenerek bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır (Buran-Alkaya-Yalçın, 2014: 156). 1873'ten sonra başlayan Rus saldırıları ve akabinde süren uzun mücadeleler neticesinde

1881’de Göktepe kalesinin düşüşü ile Rusların hâkimiyeti altına girmişlerdir. Türkmenler, Sovyetler Birliği’nin 1991’de dağılması üzerine bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Türkmen Türkleri Oğuz kökenli olup Teke, Yomut, Ärsarı, Sarık, Salur, Gökleñ, Alili, Nohur, Yemreli ve Çovdur boylarından oluşur. Türkmen Türkçesi Güney-batı grubu Türk dillerinin doğu kolunu teşkil eder. Günümüz Türkmen Türkçesi temelde Ahal ve Marı’da konuşulan ağızların oluşturduğu Teke ağızına dayanmaktadır. Türkmenler uzunca bir süre yazılı edebiyata sahip olamamışlardır. Bu nedenle XIII. yüzyıldan itibaren zengin bir sözlü halk edebiyatına sahip olmuşlardır.

İNCELEME

Ana Türkçedeki uzun ünlüler çağdaş Türk yazı dillerinden Yakut Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Halaç Türkçesinde sistemli olarak korunmuş, diğer yazı dillerinde ise sınırlı sayıdaki sözcüklerde varlığını sürdürmüştür. Ana Türkçenin uzun ünlüleri sonraki dönemlerde kısaltmaya maruz kalmış; kısalma sürecinde geride ön damaksıllaşma (TrkmT. yaay ~ Kırg.T. ceye “yay”; Trkm.T. yaaş ~ Ta.T. yeş “göz yaşı”, ünsüz ötümlüleşmesi (Trkm.T. saaç ~ Az.T./TT. sac; Yak. küüt- ~ Az.T. güd-) ünsüz türemesi (Trkm.T. iil ~ Çuv. yal “halk, ahali, köy; Yak. uuya ~ Çuv. Yıva ~ TT. / Az.T. yuva), ünsüz ikizleşmesi (yėti > Az.T. yeddi ~ Yak. sette ...vb.) gibi birtakım seslik izler bırakmıştır (Tekin, 1995; Eker, 2013:145-167; Başdaş, 2007:89-101; Özek, 2013:649-666). Türkmen Türkçesindeki ünlü uzunlukları 1928’den 1940 yılına kadar kullanılan Latin alfabesinde ikiz ünlüler şeklinde gösterilmiştir. 1940’tan sonra kullanılan Kiril alfabesinde ise ünlü uzunlukları belirtilmemiştir. Bu alfabede uzunluklarının bir kısmı /iy/, /üy/ şeklinde (güyz, güyç...gibi) diftonglu olarak gösterilmiştir. Türkmenler 12 Nisan 1993 tarihinden itibaren Latin alfabesini kabul etmiş fakat ünlü uzunlukları bu alfabede yine belirtilmemiştir.

Türkmen Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesinde bulunan birincil uzun ünlüler anlam ayırt edici bir özellik taşıyor. Söz konusu uzun ünlüler günümüz Türkmen Türkçesi yazı dilinde belirtilmemektedir. Bu bağlamda bunların tespiti güçleşmektedir. Söz konusu sözcüklerdeki uzunlukların tespiti için sözlüklere başvurmak gerekmektedir. Sözcüklerin ilk hecelerindeki söz konusu uzun ünlüler eş yazımlı olup birincil uzun ünlü taşımayan diğer sözcüklerden anlamlarının farklı olması yönüyle ayrılır. Türkmen Türkçesinde sözcüklerin ilk hecesinde bulunup anlamı belirginleştiren birincil uzun ünlülerin büyük bir kısmını Türkçe sözcükler teşkil etmektedir. Bunun dışında Arapça ve Farsçadan alınan bazı sözcükler de Türkçe sözcüklerle eş yazımlı olup taşıdıkları uzun ünlülerle birbirlerinden ayrılırlar. Bu çalışmadaki birincil uzun ünlüleri barındıran sözcükler ile bunların kısa ünlülü karşılıklarının tespiti amacıyla M. Ya. Hamzayeva’nın Türkmen Diliniñ Sözlüğü (Hamzayeva, 1962; G. Kıyasova, A. Geldimradov ve H. Durdiyev’in Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü (Kıyasova, G., Geldimradov, A., Durdiyev, H.: 2015) ve T. Tekin, M. Ölmez, E. Ceylan, Z. Ölmez ve S. Eker’in hazırladığı Türkmençe Türkçe Sözlük adlı eserler ile <https://enedilim.com> adlı internet adresinden faydalanılmıştır. Türkmen Türkçesinde eş yazımlı olup anlam farklılıklarına sebep olan bu uzun ünlüler çoğunlukla tek heceli sözcüklerin ilk hecelerinde

bulunur (Clark, 1998:33). Sözcüklerin ilk hecesinde bulunup anlamı belirginleştiren ünlüler dört şekilde karşımıza çıkar:

1. Kısa ünlülü karşılığı fiil olan uzun ünlülü adlar,
2. Kısa ünlülü karşılığı ad olan uzun ünlülü adlar,
3. Kısa ünlülü karşılığı ad olan uzun ünlülü fiiller,
4. Kısa ünlülü karşılığı fiil olan uzun ünlülü fiiller.

1. Kısa Ünlülü Karşılığı Fiil Olan Uzun Ünlülü Adlar

Bu grupta ad türündeki sözcükler fiil soylu sözcüklerle eş yazımlı bir özelliğe sahiptir. Ad soylu sözcüklerin ilk hecesindeki birincil uzun ünlüler anlam farklılığını belirlemede önemli bir faktör olarak göze çarpar. Sözcük tabanlarındaki anlam farklılıklarına neden olan birincil uzun ünlülerin bir kısmı Türkiye Türkçesinde ünlü genişlemesi, ötümlüleşme gibi birtakım ses olayları neticesinde kısaldığı görülür: Trkm.T. aat ~ TT. ad “Ad, isim”; Trkm.T. biil ~ TT. bel “İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm, bel,”; Trkm.T. ööt ~ TT.öd “Safra.”; Trkm.T. saaç ~ TT. sac “Yassı demir çelik ürünü, sac”; Trkm.T. taana ~ TT. dana “Dana”; Trkm.T. yaat ~ TT. yad “Yabancı, yad.” gibi.

Sözcüğün Uzun Ünlülü şekli	Uzun ünlülü sözcüğün anlamı	Sözcüğün Kısa Ünlülü şekli	Kısa ünlülü sözcüğün anlamı
aaç	Aç, tok olmayan.	aç-	Bu çalışmadaki birincil uzun ünlüleri barındıran sözcükler ile bunların kısa ünlülü karşılıklarının ve anlamlarının tespiti için M. Ya. Hamzayeva'nın <i>Türkmen Diliniñ Sözlügi</i> ; G. Kıyasova, A. Geldimradov ve H. Durdıyev'in <i>Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi</i> ve T. Tekin, M. Ölmez, E. Ceylan, Z. Ölmez ve S. Eker'in hazırladığı <i>Türkmence Türkçe Sözlük</i> adlı eserler ile https://enedilim.com adlı internet adresinden faydalanılmıştır.
			1. Açmak, bir nesnenin kapağını, üstünü açmak. 2. Ortaya çıkarmak, aşikâr etmek.

aak 1	1. Ak, beyaz. 2. Saf, temiz.		
aak2	Süt, yoğurt türü ürünler.	ak-	Akmak.
aak 3	Arpa, buğday türü tahıl ürünleri.		
aak 4	Balık ağı.		
aal 1	Kırmızı, al.		1. Almak. 2. Sahip olmak. 3. Satın almak. 4. Yanında götürmek.
aal 2	1. Cin, kötü ruh vb. 2. Aldatma, hile, al.	al-	
aart	Art, arka, geri.	art-	1. Artmak, çoğalmak. 2. Gelişmek, büyümek, yükselmek.
aas	Geniş parmaklı keler, sıcak iklimlerde yaşayan, sestem hoşlanan ve dillerini damaklarına sürterek ses çıkaran, iri gözlü gececil kertenkele familyası, Lat. gekkonidae/geckos.	as-	1. Asmak, iliştip sarkıtmak. 2. İdam etmek.
aat	Ad, isim.	at-	1. Atmak, fırlatmak. 2. Ateşli silahlarla vurup öldürmek.
aaya	Avuç içi, aya.	aya-	Korumak, gözetlemek.
baar	1. Var, mevcut. 2. Hepsi, bütünü, tamamı.	bar-	Varmak, ulaşmak, gitmek.
	1. İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında		1. Bilmek. 2. Öğrenmek. 3. Sezmek, hissetmek.

biil	daralmış bölüm, bel. 2. Ağaç gövdesi.	bil-	4. Tanımak. 5. Bir işi yerine getirebilmek, bir işte başarı sağlamak.
çal	Kül rengi, gri.	çal-	1. Bileği ile sivirtmek. 2. Telli çalgı ile bir nağmeyi icra etmek. 3. Vurmak, dokunmak. 4. Bir sıvı ile üstünü örtmek, üstünü sıvıyla kapatmak. 5. Boğazını, damarını kesmek. 6. İlmek, iliştiirmek, bağlamak.
çiğ	1. Yeterince pişmemiş, çiğ. 2. Yeterince olgunlaşmamış (meyve, ekin vb.). 3. Henüz işlenmemiş, kullanıma hazır olmayan (yiyecek, eşya vb.).	çiğ-	Düğümlemek, düğümleyip bağlamak.
çoğ	Isı, sıcaklık, hararet.	çoğ-	1. Kaynayıp taşmak. 2. Coşmak.
gaap	1. İçine öteberi konan çuval, torba türü gereç. 2. İçine yemek türü sıvı konan kova, kazan, sürahi türü araç, kap.	gap-	1. Havadaki nesneyi yere düşmeden havada tutmak, kapmak. 2. Dişlemek. 3. Bir şeyi yemek.
gaaz	Perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş, kaz.	gaz-	Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak.
gaazan	Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap, kazan.	gazan-	1. Kazanç sağlamak. 2. Belli bir seviyeye gelmek, sonuç elde etmek.
			1. Isısı yükselmek,

gız	Kız.	gız-	ısnmak, kızmak. 2. Öfkelenmek, kızmak. 3. Kızışmak. alevlenmek. 4. Bir şeye hevesi, isteği artmak.
ns	Koku.	ıs-	Hareketlenmek, hareket etmek.
iin	1. Genişlik, boy, uzunluk karşıtı, en. 2. 2. Beden, ten, vücut.	in-	İnmek.
ööç	Kötü bir davranış veya sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve işi, intikam, öç.	öç-	1. Sönmek. 2. Hareketi durmak, çalışmamak. 3. Görünmez olmak, gözden yitmek. 4. Susmak, konuşmayı kesmek.
ööl	Islak, nemli.	öl-	Ölmek, vefat etmek.
ööt	Safra.	öt-	1. Geçmek, geçip gitmek. 2. Geçmek (zaman için). 3. Yenmek, galip gelmek, öne geçmek. 4. Ölmek, vefat etmek. 5. Yakmak, acı vermek, sızlatmak. 6. Affetmek, bağışlamak. 7. Satılmak, satın alınmak. 8. İyi kesmek (bıçak türü kesici aletler için).
saaç	Yassı demir çelik ürünü, sac.	saç-	Bir şeyi ortalığa dağıtmak, dökmek.
saal	Birçok kalın direk yan yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı.	sal-	1. Yapmak, inşa etmek. 2. Koymak, yerleştirmek. 3. Bir yere yerleştirmek, kaydetmek. 4. Atmak, fırlatmak. 5. İçeri almak, sokmak.

sool	Vücutta kalbin bulunduğu tarafta olan, sağ karşıtı, sol.	sol-	<ol style="list-style-type: none">1. Solmak, rengi gitmek, rengi sönmek.2. Tazeliği kaçmak, canlılığını yitirmek.3. Kaygılı görünmek.
taana	Dana, buzağı.	tana-	Tanımak, bilmek.
tooz	Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak, toz.	toz-	<ol style="list-style-type: none">1. İflas etmek, batmak.2. Giyilip yırtılmak, dağılmak.
uuç	Genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri noktası, uç.	uç-	<ol style="list-style-type: none">1. Kuş, kanatlı böcek vb. hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak.2. Uçak vb. araçlar özel mekanizma ile yerden yükselmek, havada yol almak.3. Bir nesnenin bir tarafı kırılmak.4. Salıncakta hızlıca sallanmak.
yaan	<ol style="list-style-type: none">1. Vücudun sağ ya da sol tarafı.2. Taraf, yön, cihet.3. Kıyafetin koltuktan aşağı kısımları.4. Bir şeyin kenarları.	yan-	<ol style="list-style-type: none">1. Alev alıp tutuşmak, yanmak.2. Işık vermek, parlamak.3. Ateşin etkisiyle yanıp kavrulmak, kabarmak.4. Güneşin etkisiyle kararmak.
yaag	Birleşiminde stearik, oleik, palmitik asitlerle gliserin bulunan ve bunların oranlarına göre kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde, yağ.	yağ-	<ol style="list-style-type: none">1. Yağmur, kar, dolu gökten düşmek.2. Ardı ardına gelmek, ardı kesilmemek.3. Ardı ardınca atılmak, fırlatılmak.
yaaş 1.	<ol style="list-style-type: none">1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin.2. Hayat, ömür.		

yaaş 2.	1. Henüz olgunlaşmamış, kemale ermemiş, toy. 2. Genç.	yaş-	Batmak (Güneş, ay, yıldızlar için).
yaaş 3.	1. Yaş, nem, gözyaşı. 2. Soğan, patates ve havucun kökü ve yaprakları.		
yaat	Yabancı, yad.	yat-	1. Yatmak. 2. Uyumak. 3. Bir yerde uzun süre bulunmak. 4. Durmak, dinmek. 5. Solmak, kurumak. 6. Hastalanmak.
yaay	1. Yay. 2. Sapan. 3. Parantez. 4. Çocuk kıyafetinin arkasına iliştilen kızıl renkli süs.	yay-	1. Sermek, genişçe açmak. 2. Açıklamak, ifşa etmek.
yaaz	İlkbahar.	yaz-	1. Yazmak. 2. Bir eser ortaya koymak, metin oluşturmak. 3. Yazı ile bildirmek, haber vermek.
yool	1. Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık, tarik, yol. 2. Bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem, usul. 3. Yolculuk, seyahat 4. Bir amaca ulaşmayı amaçlayan akım.	yol-	1. Bir şeyi çekip almak, kesip ayrı koymak. 2. Çekip koparmak, kırmak. 3. Yolmak, tüylerini koparmak. 4. İlişğini, bağını koparmak.

2.Kısa Ünlülü Karşılığı Ad Olan Uzun Ünlülü Adlar

Bu grupta eş yazılımlı olan her iki sözcük tür bakımından ad görevindedir. Şekilsel olarak eş yazılımlı olan bu sözcüklerin anlamını belirgin kılan en önemli husus sözcüklerin ilk hecelerindeki birincil uzun ünlülerdir. Sözcük tabanlarındaki anlam farklılıklarına neden olan birincil uzun ünlülerin bir kısmı Türkiye Türkçesinde birtakım ses olayları neticesinde kısaltıldığı görülür: Trkm.T. aat ~ TT. ad “Ad, isim”; Trkm.T. oot ~ TT. od “Ateş, od”; Trkm.T. saaç ~ TT. sac “Yassı demir çelik ürünü, sac” gibi.

Sözcüğün Uzun Ünlülü şekli	Uzun ünlülü sözcüğün anlamı	Sözcüğün Kısa Ünlülü şekli	Kısa ünlülü sözcüğün anlamı
aat	Ad, isim.	at	At, beygir
aay	Ay, kamer.	ay	Seslenme ünlemi.
baaş	Yara, çıban.	baş	1. Kafa, baş 2. Hububat türü bitkilerin taneli ürünü. 3. Bir şeyin uç kısmı. 4. Bir şeyin etrafı, yanı.
baay	Parası malı çok olan, zengin, bay.	bay	1. Şaşkınlık belirten ünlem. 2. “Elbette, mutlaka, şüphesiz” anlamında kullanılan sözcük.
biiz	Katı bir şeyi dikerken iğne geçirecek yeri delmek için kullanılan, çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ.	biz	Çokluk 1. Kişi zamiri, biz.
buut	İnsan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü.	but	Evin temelini ayakta tutan taş.
daaş	Taş, kaya parçası.	daş	1. Uzak. 2. Dış, dışarı.
doolı	İçi boş olmayan, dolmuş, meşbu, pür, boş karşıtı.	dolu	Havada su buğusunun birden yoğunlaşıp katılaşmasından oluşan, türlü irilikte, yuvarlak veya düzensiz biçimli buz parçaları durumunda yere hızla düşen bir yağış türü, dolu.
gur	Gri, boz.	gır	Bozkır, açık step.

gool	İki dağ arasında uzanan geniş alan, düzlük, enginlik.	gol	El, kol.
goor	Kor, köz.	gor 1	1. Deve yoğurdunun testideki kalıntısı, maya. 2. Arttırılan para, sermaye
		gor 2	Kerpiçten evlerin duvarlarının kerpiçle yapılan her bir sırası.
guurt	Postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan, kurt, bazı hayvanların, özellikle böceklerin yumurtadan çıktıktan sonra, krizalit veya ergin karakterlerini kazanmadan önceki evresi, sürfe, larva kurtçuk.	gurt	Kurutulmuş süzme, kurut.
oot	Od, ateş.	ot	Ot.
saaç	Yassı demir çelik ürünü, sac.	saç	Baş derisini kaplayan kıllar.
taay	Birine denk, eşit, uygun, benzer.	tay	Üç yaşına kadar olan at yavrusu.
yaal	At, aslan vb. hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar, yele.	yal	Köpek için hazırlanan yiyecek.
yook	Var olmayan, yok.	yok	Kalıntı, iz.

3. Kısa Ünlülü Karşılığı Ad Olan Uzun Ünlülü Fiiller

Bu grupta eş yazımlı olan sözcüklerden biri tür bakımından fiil diğeri ise addır. Fiil soylu sözcüklerin ilk heceleri birincil uzun ünlü taşıır:

Sözcüğün Uzun Ünlülü şekli	Uzun ünlülü sözcüğün anlamı	Sözcüğün Kısa Ünlülü şekli	Kısa ünlülü sözcüğün anlamı
			1. Ağır, hafif olmayan. 2. Zor, zahmetli. 3. Huzursuz edici, rahatsızlık

aağır-	Ağrımak, ağrı hissetmek.	ağır	veren. 4. Sayıca çok, ziyade. 5. Korku veren, korkutucu. 6. Acımasız, zalim.
aaş-	Aşmak, geçmek.	aş	Yiyecek, aş.
daaş-	Sıvı maddeler, içinde buldukları kaba sığmayacak kadar çoğalma ve kabarma yüzünden kenarları aşmak.	daş 1. daş 2	Uzak. Dış, kenar, etraf, çevre.
iit-	Bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek, itmek.	it	Köpek.
saay- 1	Hesaplamak.	say 1	Çay, dere, dere yatağı.
saay- 2	Yün ditme çubuğu ile yünü ditmek.	say 2	Sağ, sağlam, sıhhatli.
sığır-	Islık çalmak.	sığır	Sığır.
taay-	Düz, ıslak, donmuş veya kaygan bir yüzey üzerinde sürtünerek kolayca yer değiştirmek, kaymak.	tay	Birbirine denk, eşit, benzer.

4. Kısa Ünlülü Karşılığı Fiil Olan Uzun Ünlülü Fiiller

Bu grupta eş yazımlı olan her iki sözcük tür bakımından fiil görevindedir. Şekilsel olarak eş yazımlı olan bu sözcüklerin anlamını belirgin kılan en önemli husus yine fiil soylu sözcüklerin ilk hecesindeki birincil uzun ünlülerdir. Bu grupta Türkmen Türkçesinde birincil uzun ünlü taşıyan “iit-” sözcüğündeki ilk hece ünlüsünün Türkiye Türkçesinde ünlü genişlemesi ve ünsüz türemesi neticesinde kısaldığı görülür: TrkmT. iit- ~ TT. yed- “Çekerek peşinden götürmek, yedeğinde götürmek” gibi.

Sözcüğün Uzun Ünlülü şekli	Uzun ünlülü sözcüğün anlamı	Sözcüğün Kısa Ünlülü şekli	Kısa ünlülü sözcüğün anlamı
	1. Yakın mesafeyi koşturup		1. Taramak.

daara-	gitmek, uzaklaşmak (at için) 2. Üzerine atılmak, hücum etmek, saldırmak	dara-	2. Tarak ile temizlemek, taraktan geçirmek.
gaal-	1. Olduğu yeri ve durumu korumak, kalmak. 2. Yarışta sonuncu olmak, geride kalmak. 3. Bir yere vakinde gidememek, bir işi zamanında yapamamak. 4. Yetişememek. 5. Hatırlayamamak, unutulmak. 6. Harcanmadan fazla kalmak, artmak. 7. Vakit gerekmek, zamana gereksinim olmak. 8. Olduğu durumda kalmak, engel çıkmak. 9. Ayrılmak. 10. Sonrasına bırakılmak, ertelenmek.	gal-	1. Kalkmak, oturduğu yerden dik duruma gelmek, doğrulmak. 2. Yükselmek, yukarı doğru çıkmak, ağmak. 3. Artmak, çoğalmak, değeri artmak. 4. Kıdemi yükselmek.
guura-	Suyu azalmak, kurumak.	gura-	1. Kurmak, organize etmek, yoluna koymak, düzenlemek. 2. Bir yapıyı yapmak, inşa etmek.
iiit-	Yedmek, yedekte götürmek.	iiit-	İtmek, iteklemek.
yaay- 1.	Yoğurdun yağını almak için yaygın içini bir değnek ile karıştırmak.		
yaay- 2.	1. Hamuru oklava ile iki tarafa yuvarlayıp açmak, hamuru yaymak. 2. Saçmak, serpmek, dağıtmak, serpererek yaymak.	yay-	1. Sermek, genişçe açmak. 2. Açıklamak, ifşa etmek.

yaaz-	1. Çözülme, açılmak. 2. Kopmak, kırılmak, yerinden ayrılmak. 3. Savrulmak. sapmak. 4. Bağından kopmak.	yaz-1.	1. Yazmak. 2. Bir eser ortaya koymak, metin oluşturmak. 3. Yazı ile bildirmek, haber vermek.
		yaz- 2.	1. Döşemek, sermek. 2. Dağıtmak, saçmak, yaymak. 3. Kırışığı düzeltmek. 4. Düğümü çözmek, katlanmış nesneyi açmak. 5. Kaçmak, tüymek.

SONUÇ

Türkmen Türkçesi, Türk dili atlasında Güney-batı grubu Türk lehçelerinin doğu kolunu oluşturur. Oğuzların boy birlikleri anlayışına bağlı olarak uzunca bir süre yazılı edebiyata sahip olamayan Türkmenler XIII. yüzyıldan itibaren zengin bir sözlü halk edebiyatına sahip olmuşlardır. Türk dilinin kuzey ve doğu grubu lehçelerine yakınlığından dolayı diğer Türk toplulukları gibi XV-XVII. yüzyıllar arasında yazı dili olarak Çağatay Türkçesini kullanmışlardır. Türkmen Türkçesi XVIII. yüzyıldan sonra ise müstakil bir yazı dili hâline gelir. Türkmen Türkçesi, Ana Türkçedeki uzun ünlüleri sistemli bir şekilde korumuş bir yazı dilidir.

Öte taraftan Ana Türkçenin uzun ünlüleri sonraki dönemlerde kısalmaya maruz kalmış; kısalma sürecinde geride ön damaksıllaşma, ünlü türemesi, ünlü ikizleşmesi, ötümlüleşme, ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi gibi birtakım seslik izler bırakmıştır. Ana Türkçedeki birincil uzun ünlüler Türkmen Türkçesinde korunurken Türkiye Türkçesinde bazı sözcüklerde ötümlüleşmeye sebebiyet verdiği görülür: TrkmT ööt ~ TT öd “safra”; TrkmT yaat ~ TT yad “yabancı”; TrkmT oot ~ TT od “ateş”; TrkmT saaç ~ TT sac “yassı demir çelik ürünü”; TrkmT iit- ~ TT. yed- “çekerek peşinden götürmek, yedeğinde götürmek” gibi. Aynı şekilde Türkmen Türkçesinde korunan birincil uzun ünlülerin bir kısmı Türkiye Türkçesinde kısalırken ünlü genişlemesine maruz kalmıştır: “TrmT biil~ TT. bel “İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm, bel”; TrkmT. iit- ~ TT. yed- “Çekerek peşinden götürmek, yedeğinde götürmek” gibi.

Görüldüğü üzere Türkmen Türkçesinde diğer çağdaş Türk yazı dillerinden farklı olarak eş yazımlı olan sözcüklerin büyük bir kısmı farklı anlamlar teşkil edebilmektedir. Uzun ünlüler bu bağlamda sözcüklerdeki anlam farklılıklarını tespit etmede en belirgin unsur olarak göze çarpar.

KAYNAKÇA

- Azmun, Y. (1990). “Türkmence Asli ve Dolaylı Uzun Ünlüler”, Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi) 14, Center For Middle East Studies of Harvard University, s. 75-94.
- Başdaş, C. (2007). “Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri”, Turkish Studies Volume 2/2 Spring, s. 89–101.
- Buran, A., Alkaya, E., Yalçın, S. K. (2014). Çağdaş Türk Yazı Dilleri (Güneybatı / Oğuz Grubu), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Clark, L. (1998). Turkmen Reference Grammar, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Eker, S. (2013). “Ana Türkçe Uzun Ünlülerin Kıpçak Dillerindeki Kimi İzlerine Dair” AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih TEZCAN’a Armağan, Cilt, s. 13, Yıl, s. 13, 145-167.
- Hamzayeva, M. Ya. (1962). Slovarı Turkmenskogo Yazıka, Aşgabat: Akademiya Nauk Turkmenkoy SSP İnstitut Yazıkoznaniya.
- Hanser, O. (2003). Türkmence El Kitabı, Çev. Zühal Kargı Ölmez, İstanbul: Kitap Matbaası.
<https://enedilim.com> (Erişim Tarihi: 06. 01. 2018, <http://enedilim.com/sozluk/soz>
<http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 10. 02. 2018,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Kara, M. (2012) Türkmen Türkçesi Grameri, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Kıyasova, G., Geldimirov, A., Durdiyev, H. (2015), Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü, II Cilt, Aşgabat: Türkmenistanın İlimler Akademiyası Mağtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstituti.
- Özek, F. (2013). Tarihî Türk Lehçelerinde Uzun Ünlülere Bağlı Olarak Oluşmuş Ses Olayları”, The Journal of Academic Social Science Studies, 4, s. 649-666.
- Saray, M. (1993). Türkmen Tarihi, İstanbul.
- Sümer, F. (1992). Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Tekin, T. (1995), Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, Simurg Kitapçılık.
- Tekin, T., Ölmez M., Ceylan E., Ölmez Z., Eker S. (1995) Türkmence-Türkçe Sözlük, Ankara: Simurg Kitapçılık.
- Tuna, O. N. (1960) “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı –Belleten (2. Baskı 1988), s. 213-282.
- Türk Dil Kurumu, (2009). Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Yalçın, S. K. (2007). Birincil Uzun Ünlülerin Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Ses Bilgisi Görünümleri ve Bu Ünlülerle İlgili Ses Olayları, Turkish Studies, 5/1, Winter, s. 641-646.